

Jizzax viloyati Do'stlik tuman
Axborot- kutubxona markazi
Axborot-
bibliografiya xizmati

**30 iyun Yevgeniy Karlovich
Betger tavalludining 138 yilligi
munosabati bilan**
kitobxonlarga eslatma.

O'zbek bibliografiyasi uning taraqqiyoti va takomillashib borishida, nazariyasi va amaliyotining metodologiyasini ishlab chiqishda XX asrda yashab ijod etgan ko'plab sharqshunos, bibliograf va kitobshunos olimlarning xizmati katta.

Yevgeniy Karlovich Betger - O'zbekistonda kutubxonachilik ishining eng keksa avlodi, vakili sharqshunos, kitobshunos, tarixchi va o'lkashunos olim edi.

U umrini ma'naviyat, madaniyat rivojiga bag'ishladi.

Betger 1887 yil 30 iyunda Toshkentda malakali dorixona xodimi oilasida tug'ildi. 1905 yili Toshkent erkaklar gimnaziyasini tugatadi.

Moskva, Gendelberg, 1914 yili Kiyev universitetini 1 - darajali diplom bilan tugatdi. 1920-1924 yillarda O'rta Osiyo davlat universitetining sharq fakultetida to'liq kursini tinglash bilan birga sharq tillarini mukammal o'rgandi.

1914 yil kuzidan Toshkent erkaklar gimnaziyasida rus tili va adabiyotidan dars bera boshladi.

1915 yil Betger kutubxonachilik sohasida ish boshladi, dastlab Rus Geografiya jamiyatining (keyinchalik Geografik jamiyatning O'zbekiston bo'limi) Turkiston bo'limida kutubxonachi bo'lib ishladi va bir vaqtning o'zida jamiyat a'zosi sifatida, xazinachi vazifalarini bajardi.

Uning xizmati bilan kutubxona ishi jonlandi, kitoblarni joylashtirish, ularga kartochkalar yozish, predmet katalogini tuzish ishlarini boshladi.

Kutubxona fondini olimlar yordamida 10 mingdan oshirdi. Ayniqsa, uning fondi geografiya va tabiiy fanlarga oid o'lkashunoslik karakteridagi adabiyotlar bilan boyidi, bu jihatdan Turkiston o'lkasidagi boshqa kutubxonalar u bilan bellasha olmas edi.

~~Bibliografik xizmat ko'rsatish va bibliografiya qishqichlashtirishda ishtirok etdi,~~

Betger A. V. Pankov bilan birgalikda 1912 yil 1 oktabrdan 1914 yil 1 yanvargacha turkistonshunoslikka oid kitoblar va maqolalarning bibliografik

ko'rsatkichini, 1917 yili 1914 - 1915 yillarda Jamiyatning "Xabarlar"ida nashr qilingan maqolalar ko'rsatkichini tuzishdi.

1917 yil Betger Turkiston Xalq kutubxonasining kuzatuv qo'mitasi tarkibiga kiritildi, u kitob fondini saqlash va uni targ'ib qilish masalalari bo'yicha faol ish olib bordi.

Kasbiy malakasi yuqoriligi va tashkilotchilik qobiliyatini hisobga olib, Turkiston Xalq kutubxonasini qayta tashkil etish bo'yicha hay'at tarkibiga kiritildi.

Kutubxonachilik sohasini qayta tashkil etish bilan bog'liq holda Xalq maorifi komissarligidagi kutubxona bo'limini boshqardi, uning tashabbusi bilan Toshkentda kutubxonachilik kurslari hamda respublikada bolalar, maxsus va milliy kutubxonalar tashkil etildi.

Toshkentdagi ilmiy va akademik kutubxonalar O'rta Osiyo birlashmasini, Markaziy bibliografiya hay'atini boshqardi, kataloglashtirish bo'yicha mas'uliyatli xodim, indiksator va o'nli jadval bo'yicha mutaxassis sifatida o'lka doirasidagi kutubxonachilik ishi rahbariyati tarkibiga kirdi, kutubxona xodimlariga tegishli masalalar bo'yicha maslahatlar bera boshladi.

Betger 1922 yildan 1931 yilga qadar Turkiston Xalq kutubxonasi direktorining ilmiy ishlar bo'yicha o'rinbosari, 1974 yilgacha ilmiy kotib, bo'lim mudiri bo'lib ishladi. Betger kutubxona fondini tashkil etish, ma'lumot-bibliografiya apparatini, katalog va kartotekalarni tashkil etishga e'tibor berdi, kutubxonalarni qayta tashkil etishda qatnashdi, fondni saqlash, adabiyotlarga texnik va o'nli jadval bo'yicha ilmiy ishlov berishning yangi usullarini ishlab chiqdi.

Betgerning qator bibliografik asarlari va bibliografiya masalalariga oid maqolalari hozirgi kunga qadar o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

1953 yili unga "O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan kutubxonachi" unvoni berilgan.

1918 yil Turkistonda birinchi marta L. K. Davidov, A. A. Metelnikov bilan "O'nli bibliografiya jadvali"ni nashr etdi.

Bu jadvalga talab oshgani sababli 1922 yili uni qaytadan ko'rib chiqdi va nashr ettirdi. Unga so'zboshi, uslubiy qo'llanma ilova qilindi, undan foydalanish qoidalari berildi.

1922 yilgi kutubxonachilik jamiyati uni muhokama etib, o'zbek tilida nashr etishga tavsiya qiladi. Betger bibliografiya, ayniqsa, o'lkashunoslik ishiga katta e'tibor bilan qaradi.

1916-1917 yillarda geografik jamiyatda ishlab yurgan paytidanoq o'lkashunoslik bilan shug'ullana boshlagan edi. 1926-1951 yillarda u shu yo'nalishda ko'rsatkichlar tuzadi. Ammo uning ko'pgina ko'rsatkichlari nashr etilmay qolib ketgan. Masalan, O. V. Maslova bilan birgalikda Turkiston to'plamining 175 jildiga tuzgan ko'rsatkichi.

Betger bibliografik ko'rsatkichlar tuzish bilangina cheklanib qolmadi, balki ilmiy-tadqiqot ishlarini ham olib bordi. Nomzodlik unvonini olish uchun himoya qilgan ilmiy ishida Orol dengizining birinchi tadqiqotchisi A. I. Butakovning 1849-1852 yillarga oid kundaliklarini to'la o'rganib chiqadi va qimmatli ma'lumotlarni beradi.

1924 yili Betger X asrning mashhur geografi Abulqosim ibn Xaqqalning "Yo'llar va mamlakatlar" nomli asarini chuqur o'rgandi, 1954- 1955 yillarda Yegor Meyendorfnig —1820 yilda cho'llar, Orol dengizidan to qadimgi Yoqsartgachabo'lgan hududda yuz bergan Orenburgdan Buxorogacha sayohat" asarini fransuz tilidan tarjima qiladi.

1951 yili —O'zbekistonda kitobatchilik ishi tarixidan", 1952 yili —1873 yilda Xivaga yo'l olgan samarqandlik savdogar Danila Rukavkin va uning karvoni", 1953 yili —Turkiston to'plami va A. A. Semyonovning unda ishtiroki" asarlari jamoatchilikka ma'lum.

Betger va Burovlar bilan birgalikda O'rta Osiyo adabiyotlarining universal ilmiy bibliografiyasini tuzish ishini tashkil etishda faol qatnashdi.

1924 yili Betger boshchiligida bibliografik byuroga a'zo bo'ldi.

1925 - 1926 yillarda byuro tomonidan yaratilgan 3 ta bibliografik ko'rsatkich Semyonov tashabbusi va muharrirligida nashrdan chiqdi. —O'rta Osiyo gilamdo'zlik materiallariga oid adabiyotlarning bibliografiyasi", —Buxoro shahar markaziy kutubxonasida saqlanayotgan qo'lyozmalarning katalogi", —O'rta Osiyoda

o'zbeklar tarixiga oid vaqtli matbuot ko'rsatkichi" nashr etildi.

1953 yilda esa muqobili bo'lmagan 594 jildidan iborat —Turkestanskiy sbornik" ilmiy ta'riflari va tavsiflari bilan Alisher Navoiy nomidagi Davlat kutubxonasiga armug'on etildi.

—Kitoblarga baxshida umr" nomli adabiyotlar ko'rgazmasida tarixchi, sharqshunos, bibliograf va kitobshunos Betgerning kitoblari, ilmiy izlanishlari, ilmiy risolalari, o'quv qo'llanmalari va uning faoliyati haqida xotira-kitoblar o'rin oldi.

Kutubxona xodimlari bibliografning hayoti haqida aniq asoslarga tayangan, qiziqarli ma'lumotlarga va Betgerning kitoblari va ilmiy ishlari bibliografik ko'rsatkichlarga ega bo'ldilar.

Toshkent ommaviy kutubxonasi islohoti

Kutubxona fondi yaxshi holatda emas edi: katalog bosma, to'liqsiz va yomon sifatga ega edi, kartotekalar yo'q edi, omborxonalarda chalkashlik tufayli paydo bo'ldi. Qo'mita Turkiston shahar jamoalariga mintaqaning eng yirik va eng qadimgi kutubxonasida katalog yaratish uchun mablag ' ajratishni so'rab murojaat qildi. Ba'zi mablag'lar hatto to'plandi, ammo qo'mitaning rejalari inqilob bilan to'sqinlik qildi.

Biroq, o'z yurtida zamonaviy kutubxonani yaratish niyatida E. K. Betger orqaga qaytmadi. May oyida 1918, yangi hokimiyat ostida, u o'z tashabbusi bilan tashkil etilgan „Turkiston xalq kutubxonasini qayta tashkil etish bo'yicha komissiya“ga kirdi.

Avvalo, „xalqaro kutubxona instituti“ tomonidan ishlab chiqilgan „universal o‘nlik klassifikatsiyasi“ (UDK) jadvalidan foydalangan holda, bosma (yoki hatto qo‘lda yozilgan) kataloglarning eskirgan tizimini butun taraqqiy etgan dunyoda qabul qilingan zamonaviy kartotekalar tizimiga almashtirish zarur edi. Urush tufayli bunday jadvallarga kirish imkoni yo‘q edi. Ye. K. Betger bibliografik ko‘rsatkichlarda mavjud bo‘lgan barcha UDK havolalarini qo‘lda tanlab oldi va ularning yig‘ma jadvalini tuzib, 1918 yozida „umumjahon kasr tasnifi“ risolasini – ishchilar tomonidan milliyashtirilgan Turkiston kutubxonalaridan foydalanish uchun chop etdi. Broshyura bir zumda tarqaldi. Va so‘rovlar, asosan, keng Turkistonning turli hududlaridan kelib chiqdi. E. K. Betger „xalq maorif Komissariyati huzuridagi kutubxona bo‘limi mudiri“etib tayinlandi.

Mashhur broshyurani qayta nashr etilganda, E. K. Betger UDK rasmiy jadvallarining etishmasligi bilan bir xil muammoga duch kelib, ularni o‘z aql-zakovati bilan to‘ldiradi. Keyinchalik uning faoliyati bilan tanishib, Bryussel „xalqaro kutubxona instituti“ dan jadval ishlab chiquvchilari Ye. K. Betgerga uning mehnati va innovatsion g‘oyalari uchun minnatdorchilik bildirib, Toshkent davlat kutubxonasiga xat yubordilar. – Broshyuraga shuningdek, Betger tomonidan tuzilgan UDK va boshqa kutubxona texnikalaridan foydalanish bo‘yicha uslubiy qo‘llanma, ko‘p yillar davomida Turkiston turli kutubxona fondlarining xodimlari uchun asosiy qo‘llanma bo‘lib xizmat qilgan.

UDK tizimida kartotekalarni yaratish bilan bir vaqtda qulay o‘quv zallarini tashkil etish, fondlarni bilim sohalari bo‘yicha taqsimlash va ularning to‘liq ro‘yxati belgilandi. Oktabr inqilobidan so‘ng, bo‘sh turgan zodagonlar va mulklardagi kitoblar to‘plami xalq mulkiga aylandi va ko‘p hollarda eng yaqin kutubxonaga keltirildi. Shunday qilib, ikki yil ichida, 1918-yildan 1920-yilgacha, davlat Toshkent kutubxonasi fondlari ikki barobar – 40 dan 88 ming dona saqlovga ko‘paydi. Ularni tizimlashtirish va hisobga olish bo‘yicha darhol ish olib borildi. Ye. K. Betger o‘z ichiga olgan „qayta tashkil etish komissiyasi“ ning sa‘y-harakatlari tufayli 1920-yil yozida barcha kerakli uchta o‘quv zalini („umumiy“, „bolalar“ va „musulmon“), alifbo va mavzudagi kartotekalarni (UDK bo‘yicha) va yettita mustaqil bo‘limlarni: umumiy fan, turkistonshunoslik, sharqona 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida P. da yirik shaharlar paydo bo‘ldi. – Kutubxona „ 1916-yil holatidan juda farq qiladi[4]“. Komissiyaning vakolatli va faol ishtirokchisi E. K. Betgerga kutubxonaning qadimiy va noyob kitoblari bo‘limini, 1922-yildan esa butun kutubxonani boshqarishni taklif qilishdi.

Kutubxona Direktori

1924-yilda respublika bosh kutubxonasining 36 yoshli direktori Ye. K. Betger 1920-yilda o‘rta Osiyo universitetining Sharqiy fakultetida arab tili kursini muvaffaqiyatli tamomlab, ikkinchi diplomini oldi va RSFSR I-kutubxona qurultoyiga delegat etib bordi. Kongressda nk Krupskaya („qishloqda Kutubxona ishi“) va Id Trotskiy („leninizm va kutubxona ishi“) tomonidan ochiq ma‘ruzalar,

kadrlar tayyorlash masalasi alohida muhokama qilindi. Ye. K. Betger kutubxona bazasida kutubxonachilarni tayyorlash va qayta tayyorlash kurslarini ochib beradi va ushbu sohada asosiy mavzu bo'yicha ma'ruzalar, bibliografiya asoslari va kitob tarixi bo'yicha shaxsan o'qiydi. U o'z kunlarining oxiriga qadar ushbu fanlarni o'qitish bilan shug'ullangan, Shuning uchun O'zbekiston kutubxonalarining ko'plab xodimlari uni shogird deb hisoblashgan.

Shu bilan bir qatorda, E. K. Betger noyob kitoblar va mahalliy qo'lyozmalarni qidirish va ilmiy jihatdan qayta ishlashga, shuningdek, mahalliy manbalarning turli to'plamlariga batafsil bibliografik ko'rsatgichlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratdi. Shunday qilib, kutubxonada saqlash birliklari soni o'sdi, katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlash soddalashtirildi. Akademik M. E. Masson, E. K. Betger xotirasiga bag'ishlangan maqolada shunday deb yozgan edi:

Ushbu bibliografning nomi nafaqat SSSRda, balki chet elda ham ma'lum, chunki u ko'pincha turli sohalarda ilmiy tadqiqotlarda ko'zga tashlanmaydigan yordamchi bo'lib, ko'plab mutaxassislar bu muammoni o'rganishdagi muvaffaqiyatining natijasidir...

20 – yillar oxirida Toshkentda ilmiy ziyolilar ustida bulutlar qalinlashgan. O'rta Osiyo universitetining 11 nafar o'qituvchisi mahalliy OGPU qarori bilan hibsga olinib, shahar tashqarisiga chiqarib yuborildi, ular orasida ye. k. Betger – taniqli sharqshunos olim Aleksandr Shmidt ham bor edi. Sharq fakulteti yopildi, Arab tilini o'rganish to'xtatildi. „Narkompros tavsiyasiga ko'ra“ E. K. Betger kutubxona direktori lavozimidan chetlatildi. Birinchidan, ilmiy qism bo'yicha o'rinbosari (1929-1931), so'ngra „ilmiy kotib“ lavozimiga. Olim Turkistonning ayrim davriy nashrlariga bibliografik ko'rsatgichlarni vaqt talab qiladigan kompilyatsiya qilishda butunlay botiriladi.

Dissertatsiya va „Turkiston to'plami“

1941-yilda Toshkentda "amaliyotchilar instituti" ochildi. Ye. K. Betger ta'lim tadbirlarini tashkil etish va Arab tili kursini yuritishga jalb qilingan. Ikki yil o'tgach, ushbu institutda olim o'zining dissertatsiyasini himoya qildi: „A. I. Butakovning jurnali uning tarjimai holi va Orol havzasini o'rganish tarixi uchun material sifatida [7]“. Dissertatsiya muallifi „to'liq plagiatni o'rnatdi va yaxshi nomni Orol dengizining haqiqiy kashfiyotchisiga qaytarib berdi, Nikolay I davrining fojiali sahifalarini ochib berdi“ va tarix fanlari nomzodi darajasini oldi.[8]. Keyinchalik dissertatsiya asosida 1848-1849-yillarda Orol dengizini o'rganish uchun "Konstantin shoxun „da A. I. Butakovning kunduzgi suzish yozuvlari“ o'zbek va Ukraina davlatlarining qo'lyozma materiallari " publ. kutubxonalar " (Toshkent, 1953) – Orolbo'yi tarixi bo'yicha Ye. K. Betger tomonidan bildirilgan va tahrir qilingan muhim manba.

30-yillar o'rtalaridan E. K. Betger Toshkent davlat kutubxonasining eng qimmatbaho boyligi – „Turkiston to'plami“ga katta e'tibor va kuch bag'ishladi.

"O'rta Osiyoga tegishli bo'lgan masalalar bo'yicha ish boshlagan har bir inson avvaldan mezovski ko'rsatkichi va „Turkiston to'plami“ bilan uchrashgan edi"[9] Ye. K. Betger mavjud lakunalarni to'ldirishga va keyinchalik topilgan manbalardan olingan to'plamni to'ldirishga intildi. 1939-yilda u M. A. Terentevning (Osiyoni bosib olish tarixi bo'yicha) uchta jildini, ilgari sir saqlaganlarni o'z ichiga olgan. 1907-1916-yillarda N. V. Dmitrovskiy va A. A. Semenov tomonidan nashr etilgan to'plamning yuzdan ortiq jildlari bibliografik ko'rsatkichlarsiz qoldi. 1940-larda iste'dodli talabasi O. V. Maslova bilan hamkorlikda E. K. Betger ularni tayyorlashga kirishdi. 1952-yilda „to'plam“ ni ilmiy qayta ishlash bo'yicha deyarli o'n yillik ish yakuniga yetgach, Ye. K. Betger deyarli shov-shuvli kashfiyot qiladi: Moskvadagi Lenin kutubxonasining Nodir kitoblari bo'limida 29 jildli „Turkiston to'plami“ni topdi.

Ularning mazmunini o'rganishda ularning mazmuni yo'qligi va hech qanday yozuv manbaga ko'rsatma berilmaganligi aniqlandi. E. K. Betger yozuvlarning yarmidan ko'pini ko'rsatdi va faqat 718 ta yozuv (~40%) bunday ko'rsatmalarsiz qoldi. 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida Moskva badiiy akademiyasi tashkil topdi va shu bilan bir qatorda Moskva badiiy akademiyasi ham tashkil etildi.

1953-yilda yagona nusxada mavjud bo'lgan "Turkiston to'plami" – 594 jild, barcha ilmiy mazmunga ega bo'lib, o'lkashunoslik adabiyoti bo'limidan Alisher Navoiy nomidagi davlat kutubxonasining Nodir kitoblar bo'limiga topshirildi. O'sha yili 65 yoshli bibliograf Yevgeniy Karlovich Betger „O'zbek SSRda xizmat ko'rsatgan kutubxonachi“ unvoniga sazovor bo'lgan.

Ilmiy ishlari

E. K. Betger tomonidan olib borilgan ilmiy ishlar ro'yxati bir necha sahifani egallaydi. U tomonidan 150 dan ortiq ilmiy ishlar – monografiya, asosan kutubxonashunoslik va bibliografiya masalalariga bag'ishlangan maqolalar va ilmiy taqrizlar chop etilgan. Ular orasida:

Bibliografik ma'lumotnomalar va ko'rsatgichlar

- Turkistonshunoslik bo'yicha kitob va maqolalar ko'rsatkichlari (1915-17)
- „O'nlik bibliografik tasnif“, ad. 2-e, masalan. va juda ko'p. (1922)
- „16-18 asr kitoblarining xronologik tekshiruvi.“
- "Turkiston viloyatlariga tegishli „Turkiston axborotnomasi“ ga joylashtirilgan maqolalar va eslatmalar ro'yxati" (1926)
- Turkiston geografiyasi, meteorologiya, seysmologiya va gidrologiya bo'yicha Maqolalar va eslatmalar indeksi, „Turkiston Vedomosti“ gazetasida ilk 25 yillik faoliyati davomida joylashtirilgan (1927)

- „O‘rta Osiyo arxeologiyasi va tarixi bo‘yicha“ Turkiston Vedomosti „gazetasida chop etilgan maqola va eslatmalar“ (1927)
- „Turkiston to‘plami“ ga ko‘rsatkichlar va boshqalar.

Tarjimalari

- Fransuz kitobidan E. F. Meendorfning „Orenburgdan Buxoroga sayohat, 1820da sodir etilgan...“ (uning hayoti davomida nashr etilmagan)
- K. M. Frenning lotincha so‘zboshidan Abdulg‘oziyning „Turklarning nasabnomasi“ nashriga tarjimasi (1925).
- F. I. Bazinerning nemis tilidagi „Qirg‘iz dashtlari bo‘ylab Xivaga sayohat“ (1955-1956) asaridan tarjimasi tugallanmagan va hokazo.

E. K. Betgerning maqolalari orasida nashr etilmagan ko‘plab asarlar mavjud. Qog‘ozlar deyarli butun umri davomida ishlagan kutubxonada saqlanadi.

Adabiyotlari

- Avsharova M. P., Viridarskiy M. S. Evgeniy Karlovich Betger (1887-1956): Faoliyat hayoti haqida insho. – Toshkent, 1960. – 42 b.
- Babadjanova A. X. Evgeniy Karlovich Betger – tarixchi, bibliograf, kutubxona mutaxassisi (1917-1956). Dis. ... samimiy. ist. Fanlar. – Toshkent, 1990-yil
- Evgeniy Karlovich Betger xotirasiga, // SAGU im. V. I. Lenin. Markaziy Osiyo arxeologiyasi, IV jild. / Ed. prof. Masson M. E. – Toshkent, 1957-yil
- „Toshkent ommaviy kutubxonasida – u ham mening oliy o‘quv yurtlarimdan biri bo‘lgan – o‘sha davrdagi yagona haqiqiy olim, o‘sha kutubxona direktori Yevgeniy Karlovich timsolida men bibliografiya bo‘yicha tengsiz ustoz va do‘stni topdim. Betger“ – Edvard Rtveladze. Respice post te, yoki Akademik Masson va boshqalar // Sharq yuqorida. Ma’naviy, adabiy va tarixiy jurnal. – Toshkent, 2012. – jild. XXVI. – 91-bet
- Evgeniy Karlovich Betger xotirasiga, // V. I. nomidagi SAGU materiallari. Lenin. Markaziy Osiyo arxeologiyasi, IV jild. / Ed. prof. Masson M. E. – Toshkent, 1957 y
- Teshabayeva U. A. Atoqli olim, o‘qituvchi, bibliograf Yevgeniy Karlovich Betgerning O‘rta Osiyo bibliografiyasini rivojlantirish va o‘rganishga qo‘shgan hissasi // O‘zbekiston Milliy kutubxonasi. A.Navoiy, Toshkent, 2011-yil.
- https://uz.wikipedia.org/wiki/Yevgeniy_Betger

Axborot - bibliografiya xizmati